

EDEBİYATIMIZIN DORUKLARINDAN MEHMET AKİF ERSOY*

*İnci ENGİNÜN***

Öz: Türk edebiyatı tarihinde ilk yol açıcı şair ve yazarların aynı zamanda doruk sayılıp sayılmayacağı ve dorukları tespit ederken hangi ortak ölçütlerden hareket etmek gerektiği sorularından yola çıkılarak kurgulanan bu çalışmada aynı sorulara Mehmet Akif Ersoy'un sanatçılığı odağında yanıt aramak amaçlanmıştır.

Mehmet Akif Ersoy'un düşünceleri, yaşadığı devirdeki takındığı tavır, sanat anlayışı ve şiirleri bir bütün halinde göz önünde bulundurulduğunda hem edebiyat tarihçileri hem de diğer sanatçılar tarafından Türk edebiyatındaki konumunun nasıl değerlendirildiği tartışılmıştır. Mehmet Akif'in çağdaşı ve ardılı isimlerin onun hayatından ve şiirlerinden hareketle verdiği hükümlerin değerlendirilmesinin ardından (kesin sonuçlara varılmaksızın) onun sanatçılar üzerindeki etkisi ve Türk edebiyatının önemli isimleri ile buluştuğu ortak noktalar ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmada varılan sonuçlardan biri Mehmet Akif Ersoy'un daha pek çok Türk şairi gibi günümüz şiir ve kültürünü de beslediği diğeri ise şairlerin ve yazarların şu ve bu sebeple birbirlerinden hoşlanmasalar, zaman zaman birbirlerine karşıt gibi görünseler de hepsinin amacı, yazdıkları dilin sahibi milletlerinin yücelmesini sağlamak olduğudur.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, modern Türk edebiyatı, Türk şiiri.

Key Figure in Turkish Literature: Mehmet Akif Ersoy

Abstract: In this study, which is based on the question of whether the first pioneering poets in the history of Turkish literature can also be considered as the "pinnacle writer" and what common criteria should be used when determining the "pinnacle", it is aimed to seek answers to the same questions in the focus of Mehmet Akif Ersoy's artistry. Considering Mehmet Akif Ersoy's thoughts, his attitude in the time he lived, his sense of art and his whole poems, how his position in Turkish literature was evaluated by both literary historians and other artists were discussed. After evaluating the judgments given by Mehmet Akif's contemporaries and successors based on his life and poems (without reaching definitive conclusions), his influence on artists and common points where he met with important names of Turkish literature were highlighted.

The conclusion of the study was that Mehmet Akif Ersoy, like many other Turkish poets, nourished today's poetry and culture, and although they were not friends, for one reason or another, and even though they seemed to be contradictory from time to time, the aim of all of them was to elevate the nation's language which they wrote in.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, modern Turkish literature, modern poetry.

* Makalenin Geliş ve kabul Tarihleri: 09.12.2021 - 24.12.2021

** Prof.Dr., (E), enginun@isbank.net.tr, ORCID: 0000-0002-4612-2447.

Birkaç yıl önce edebiyatımızın dorukları üzerinde bir edebiyat tarihi çalışması tasarlarlarken hangi yazarlarımız doruktur düşüncesini hayli zaman zihnimde taşıdım. İlk yol açıcılar da doruk sayılmalı mıydı, dorukları tespit ederken hangi ortak ölçütlerden hareket etmek gerekirdi sorularını çok uzun zaman zihnimden atamadım. Sonunda az çok tatmin edici bazı ölçütler ortaya çıkarabildim. Kendilerinden vazgeçilmez öncü yazarlarımızın bir kısmı, yeraltı suları gibi bizi beslemeye devam etse de etkili takipçileri yoktu. Hatta okuyucuları da kalmamıştı, fakat edebiyat tarihlerinde onların yerlerini ve işlevlerini unutmak mümkün değildi. Şinasi, Mehmet Emin Yurdakul, Cenap Şahabettin bunlar arasındaydı. İşte bu düşüncelerimi ilk defa bir konuşmamda dile getirdim.¹ Niyetim bu konuşmada ele aldığım kişileri koyduğum ölçütlere göre değerlendirmektir. Bundan önce “Ömer Seyfettin Bir Zirve midir”² adlı yazıyı yazdım, şimdi de aynı soruları Mehmet Akif’te aramak ve cevaplandırmak istiyorum.

Mehmet Akif ilk şiirleriyle ilgi uyandırmış bir sanatçıdır. Daha sonra kitaplarını da aynı ad altında topladığı ilk kitabı *Safahat* bir anlamda onun şiirlerinin dünyasını verir. *Safahat* adı bu ilk kitaptaki şiirlere uygundur. *Safahat*’ı, belki biraz da kitabın adının telkiniyle İstanbul’un hatta Türk tarihinin romanı gibi okumak mümkündür. Hastalık, yoksulluk, kimsesizlik ve istibdadın pençesinde kıvranan insanların hazin hikâyeleri müstakil manzumelerde anlatılmıştır. Yoksulluğun çocuk, genç ihtiyar tanımadan, okuldan mezara kadar herkesi takip ettiği, hemen hemen hiç kimsenin sosyal yardım almadığı ve birbirinin merhametine muhtaç olduğu teşhir edilir. Tevfik Fikret’in “Ey kimsesiz, avare çocuklar hele sizler /Hele sizler” feryadından sonra (şiirin yazılış tarihi 3 Mart 1902’de) Mehmet Akif bu bakımdan bizdeki merhamete dayanan yardımlaşmanın dışında sosyal yardım (sağlık ve ihtiyarlık) ihtiyacını (Hasta, Küfe, Seyfi Baba) sanırım ilk defa bu kadar şiddetle ortaya koyan sanatçıdır. Şehrin ve devletin başıboşluğunu anlatan somut sahneler, görevini savsaklayan sorumsuz memurların teşhididir. Bu açıdan “halka doğru” hareketinin kendi başına hareket eden yazarıdır.

Safahat’ın ilk cildini takip eden kitapları sadece İstanbul’daki halkın günlük hayatını değil aynı zamanda yıkılmakta olan Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklardan çekilirken yaşanan faciaları dile getiren, okuyucuyu kötümserlikten uzaklaştırmaya çalışan ve düşmana karşı nefretini, ülkedeki birliği sağlamak gerekirken ortak düşüncelerden sapanlara öfkelerini ve vatan savunmasını canları pahasına savunanlara saygı ve sevgisini gösterir. Tıpkı Namık Kemal gibi bir vatanseverdir. Söyleyişinde de zaman zaman onu andırır. Nazım dili son derece sağlamdır ve konuşma diline dayanır. Bu özelliği de onu Tevfik Fikret’e hatta

¹ Aralık 2019 tarihinde Çankırı Karatekin Üniversitesindeki konuşmamda çok canlı bir öğrenci kitlesinin katkılarını da sevgiyle hatırlıyorum.

² Bk. Enginün, 2020.

Ömer Seyfettin'e bağlar (Okay, 1986, s. 67-88)³. Türk milletinin geri kalışında sorumluluğu olanları suçlarken bakış açısı geniştir. Meyhanede, kahvehanede pinekleyen tembellerden, dar bakış açısıyla halk-aydın farklılığını neredeyse düşmanlığa çevirenlerden nefret eder. Medeniyete, çağdaşlaşmaya karşı değildir, Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi o da çağdaşlaşmadan yanadır. Dönemin en önemli düşünürü Ziya Gökalp de gözünü toplum hayatından ayırmaz ve Tanzimat'tan beri ortaya atılan görüşleri toplar. Osmanlıcılık, İslamcılık, Garplılaşma/Medenileşme hareketlerini *Türkleşmek*, *İslamlaşmak* ve *Muasırlaşmak* adıyla özetler. Burada en önemli prensip çok milletli yapının birleştiremediği Osmanlıcılık'ın yerine devletin en geniş ve önemli milleti Türkü ön plana çıkarmak ve Türklerin de kendi mevcut kültürlerini tıpkı Osmanlıdaki öteki milletler gibi geliştirmektir. Osmanlı Devleti'nin parçalanması bütün milletlerin kendi idarelerini kendi ellerine almak istemeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Şimdi sıra Türklere dir. Türkçülük hareketi gerçek bir ihtiyaçtan doğmuştur. İslamlaşmak da benzer şekilde Pan-İslavizm'e karşı çıkarılmış olan İslam Birliği anlayışının yeniden yorumlanmasıdır. Zira Balkanlardaki Müslüman Arnavutlar da isyan etmişlerdir. "İslamlaşma" kavramında fertlerin Müslüman kimliklerine sahip çıkmaları ve öyle hareket etmeleri savunulur. Medeniyetçilik ise belli bir dönemin medenileşme, batıya benzeme hareketi değil, her an değişen ve canlanan gelişmenin öncüsü olarak yorumlanmış ve "muasırlaşmak" diye adlandırılmıştır. Tevfik Fikret'te muasırlaşma esastır, Türkçülük başlangıçta birkaç aydının (Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Şemsettin Sami) savunduğu görüştür ve Türkçülük başlangıçtan itibaren kültür kimliği olarak işlenmiştir. Bu yazarlar arasında Mehmet Akif eserlerindeki İslamiyet vurgusuyla ve "Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, /İslamı uyandırmak için haykıracaktım" diye açıkladığı amacıyla İslamcı şairlerdendir. Fakat o "sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek" demiştir, hayalden uzak durup sadece gördüklerini yazmak istemesi arasındaki uzaklık onu karamsarlığa düşürür. *Safahat*'ında "hazın" yerler olsa da "şiir yoktur". "İtiraf" onun içine düştüğü büyük hüsranın en karamsar açıklamasıdır:

Safahât'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;
Yalnız, bir yeri hakkında 'hazîn işte bu!' der.
Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi var ya?
Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder! (Ersoy, 1990, s. 127)

Onu büyük heyecana götüren Türk milletinin kaderini belirleyen Çanakkale zaferi ve Millî Mücadele'dir. Onun bugün bizim vazgeçilmez şairimiz yapan da asıl bu özelliği, vatanperverliği ve Türk'ün seciyesidir.

³ Orhan Okay'ın "Tarih-i Kadim Tartışmaları Dışında Mehmet Akif Ersoy" başlıklı yazısını da içeren *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy* adlı kitap; Akif'in anlatım tekniklerini kullanmasını inceleyen (Ö. F. Huyugüzel, T. Kortantamer, İ. Enginün) önemli makaleleri ihtiva etmektedir.

Akif, İslamcılar arasında sayılmıştır. Ancak onun hayat çizgisine, tercihlerine baktığımızda Gökalp'le yakınlığını sezmek imkânsızdır. O öfkeli bir anında söylediği mısra ele alınarak Arnavut milliyetçisi olarak da nitelenebilir. Ama Arnavut isyanını tasvip eden Rıza Tevfik'in ahlak anlayışına tamamen karşı olup onu şiddetle eleştirdiğini unutmamak gerekir. Osmanlı idaresinden özellikle II. Abdülhamit'in baskısına nefretini gösteren şiiri vardır. Mehmet Akif şüphesiz ki bir vatanperverdir, öyle olmasa ne *Hakkın Sesleri*'ni yazabilirdi ne de "Çanakkale Destanı"nı ve "İstiklal Marşı"nızı⁴. *Hakkın Sesleri* Balkan Savaşı facialarını dile getirir. Gördükleri, duydukları onu isyana sevk eder: "A'raf" suresinden bir ayetin "İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helak eder misin, Allah'ım..." başlık olarak kullanıldığı şiiri *Hakkın Sesleri* kitabının belki de en etkili tasvirlerini, tamamıyla halk dili ve görüşüyle dile getirdikten sonra vatan, dil ve insan çaresizliğini anlatır ve şiir "Ağzım kurusun... Yok musun hakk-ı ilahi" feryadıyla kapanır (2007, s. 38). Bu şiirlerin nesirdeki örneklerini de ancak Ömer Seyfettin'de buluruz. Demek ki haksızlık karşısında isyan şu veya bu ideolojiye has değildir. İslamiyet'in bizi Yunus'tan beri büyüleyen insaniyetçiliği Mehmet Akif'te de vardır. Farklı kişilere, farklı yaşantılarda yansıttığı insaniyetçiliğinin temelinde hak kavramı vardır. Mehmet Akif'in en çok kullandığı kelimelerden biridir hak. Dilimizdeki kullanılışı da çok anlamlıdır. Geniş kitlelere hitap eden hiçbir yazar "hak" kavramından uzak kalmaz. Hak ve vatan anlayışdır ki onun Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçmesini de tabii kılar. Ankara'da BMM'dedir, insanları aydınlatmak için her yere gider, konuşur, daima yazar. Vaazları gazetelerde yayımlanır ve çeşitli yerlere asılır. Zaman zaman kötü haberlerle kötümserliğe düşen şair en lirik şiirlerinden "Bülbül"ü bugünlerde yazmıştır. O ayrıca İstiklal Marşı'mızın şairidir. Mizacı itibariyle kötümserliğe eğilimi olsa da bunu dizginlemesini bilir, imanı onun kötümser olmasına izin vermez. İslamiyet'in kötümserliği reddettiğini *Kur'an*'dan zikrettiği ayetlerle açıkça belirtir.

Bu mücadele sırasında onun vaazlar vererek vatanın nasıl bir tehlikede olduğunu anlattığını unutmamak gerekir. Aynı tarihlerde İslamcılık görüşündeki nice yazar İstanbul'da Anadolu harekâtının aleyhinde yazıp çizmekteydiler. İnsanlarının gerçek yüzleri ve görüşleri şüphesiz ki en müstesna anlardaki davranışlarıyla ortaya çıkar. Mehmet Akif'te de böyle olmuştur. Millî Mücadele şüphesiz ki o günün bütün yaşayanları için önemli bir ölçüdür. Bu mücadelenin başından sonuna kadar içinde bulunan ve nice davranışıyla ve bir ahlak anıtı gibi günümüze ulaşan Mehmet Akif elbette edebiyatımızın da doruklarından. Zira o bu yücelttiğimiz davranışlarının dışında yazmasını ve kendisini okutmasını bilir. O

⁴ Millî ve manevi heyecanı hiç sönmeyen Hamdullah Suphi, Mehmet Akif'in *İstiklal Marşı*'nı yazması ve yarışmaya katılması için büyük çaba sarfetmiştir. Çünkü ancak onun böyle bir marşı içten yazabileceğine inanmıştır. Hamdullah Suphi, bu marşı Meclis kürsüsünden de ilk kez de kendisi heyecanla okumuştur (Maraş, 2016, s. 60).

günlerde hamasetle yazılmış pek çok şiir vardır. Onlardan bugüne pek azı ulaşabilmiştir. Hele zaman zaman insanın aklına geliveren mısraları yok denecek kadar azdır. Mehmet Akif de öyledir, diyemeyiz.

II. Meşrutiyet çok sesli bir basını ve yazar kadrosunu da ortaya çıkarmıştır. Ne yazık ki bu çok seslilik devlete sürekli savaşların etkisiyle yarar yerine zarar vermiş, zaten sayısı çok olmayan aydınlar aralarında ayrılmışlar, kuram çatışmaları, somut sahnelerin çarpıcılığını unutturmuştur denebilir. Herkesin haklı görüldüğünü, hangi noktada birleşileceğinin bir türlü anlaşılmadığı derin bir ayrılış aydınlara hâkimdir.

Elbette Mehmet Akif haksızlıklara karşı sesini yükselten ve gücünü dinden alan bir şairdir. Fakat o aynı zamanda güçlü bir şairdir de. Şiirleri lirizmden uzak mıdır diyenler, “Leyla” veya “Bülbül” karşısında susarlar, tıpkı o “İslamcı bir şairdir” diyerek onu yok farz etmeleri gibi. Ancak hayatın ve edebiyatın akışı bu görüşü de değiştirmekle kalmayacaktır. Ve bunda Nazım Hikmet’i okuduktan sonra kendisinin o zamana kadar ilgilenmediği bir şairin davasını dile getirmesi karşısında Nurullah Ataç şunları yazacaktır: “*Safahat* sahibini bir zamanlar, sadece estetik düşüncelere göre muhakemeye kalktığım için, hesaba katılmağa değmez bir şair saymaya alışmışım. Onun da şahsî elem, sevinç hülyalarından bahseden şairciklerden ne kadar üstün olduğunu, Nazım Hikmet’i okuduktan sonra anladım. Beni daha birkaç yıl önceye kadar inandığım ölü sanat fikirlerinden kurtaran Nazım Hikmet oldu”⁵.

Hâlbuki Ataç biraz da Yahya Kemal’in etkisiyle olmalı ömrü boyunca Türk edebiyatını şekillendirmede etkisi olan Abdülhak Hâmit ve Mehmet Akif gibi şairleri reddetmişti. Mamafih, Ataç’ın bunu yazmak için Namık Kemal’i hatırlaması da yeterdi. Cumhuriyet dönemi şiirine yön vermiş olan iki şair Ahmet Haşim ve Yahya Kemal Mehmet Akif’i şair değerlendirmelerine almazlar. Halbuki Yahya Kemal de Millî Mücadele’nin son günlerinde, Başkomutanlık Meydan Savaşı sırasında Ramazan günü mahyaya asılan o muhteşem beytinde sadece Mehmet Akif’le değil, mahyayı görüp okuyanların “Amin”leriyle beraberdir.

Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbî
 Senin uğruna ölen ordu, budur yâ Rabbî
 Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmin
 Gaalib et çünkü bu son ordusudur İslâm’ın (Beyatlı, 1962, s. 140)

Yahya Kemal’in öğrencisi Ahmet Hamdi Tanpınar ise Mehmet Akif’i hiçbir zaman sevmediğini sık sık tekrarlamış, hatta günlüklerinde “Akif’le yol arkadaşlığı mı” diyerek kendisini ondan iyice ayırdıktan sonra üstadını

⁵ Bu konuda en çarpıcı örnek Nurullah Ataç’tan verilebilir. Ataç’ın “İki Şiir Kitabı” başlıklı yazısı için bk. Kara ve İbanoğlu, 2011, ss. 562-563.

eleştirirken “Daha ‘Koca Mustafa Paşa’da Akif’le yan yana yürüyordu. Kim bilir belki onda da romancı vardı” diye yazmaktan kendisini alamamıştır (Enginün ve Kerman, 2008, ss. 198, 272).

Ancak Türk şiirinin safhalarından söz ederken Mehmet Akif’in şiir anlayışına katılmasa da onun edebiyattaki yerini belirten Tanpınar, *Yahya Kemal* adlı monografisinde Yahya Kemal’e gelinceye kadarki en önemli üç şahıs ve şiir anlayışını şöyle özetler:

Fikret’in ahlakçılığı ve mutlak garpçılığı, Akif’in ona çok benzeyen, Garb’ın bütün ilim ve teknik silahlarıyla mücehhez ve Asr-ı Saadet ahlakıyla giyinmiş İslamcılığı, Türk Ocağı’nın Ziya Gökalp’a rağmen ağızdan ağıza o kadar değişen ve inhisarcı bir ırkçılığa kadar giden, o birçok noktalarda meseleleri halletmekten ziyade hayatı güçleştiren, realitelerimiz karşısında daima mütereddit kalmaya mecbur teklifleri, hepsi cemiyette henüz kuvvetle yaşıyorlardı (Tanpınar, 1995, s. 19).

Aynı kitapta Fikret’in “Tarih-i Kadim”iyle “Türkçede uluhiyete karşı insanoğlunun büyük davasını” açtığını belirtirken “tam Müslüman olan, imanını ne tasavvuf ne de panteizmin şaşırtmadığı Akif hiç aldanmamış, ustasının bu son eserini en sert şekilde karşılamıştır” der⁶ (s. 99) ve sonraki sayfalarda da “Tarih-i Kadim ve Molla Sırat’a Cevap”ın ve “Akif’in sert cevabının münevver zümrede uyandırdığı tepki”den söz eder, Fikret’e olan tepkinin meclis münakaşalarına kadar uzandığını belirtmekle birlikte Fikret’e duyulan saygının azalmamasını “fıkrî hayatın laikleşmesi” olarak yorumlar ve dönemde yer alan bazı söylentiler de dahil Fikret ve Akif’in farkları üzerinde durur (ss. 101-102). Bu konu *Edebiyat Üzerine Makaleler*’deki “Türk Edebiyatında Cereyanlar” adlı yazısında da tekrarlanır (1998, s. 105).

Tanpınar *Edebiyat Üzerine Makaleler*’de Fikret ve bir bakıma onun devamı olarak gördüğü Mehmet Akif’in “manzum nesir tecrübeleri” ve Türkçülük cereyanının “yaptığı aksülamelin şiirimizi garip bir inhilale” düşürdüğünden söz eder. Yahya Kemal bu karışık dönemde gelmiştir (1998, ss. 299-300). 1944 yılında yazdığı bir yazıda da aynı görüşünü tekrarlar (1998, s. 322). “Son 25 Yılıın Mısralarında” adlı yazısında ise Mehmet Akif şu satırlarla anılır:

Servet-i Fünun’la bugün arasında birkaç isim vardır: Mehmet Akif, Emin Bülent, Ahmet Haşim. Mehmet Akif Servet-i Fünun’un ve Fikret’in getirdiği mahalli şiir zevkini almış ve bir nevi mükemmelliğe götürmüştür.

⁶ “Tarih-i Kadim” başlangıçtan itibaren İslamcı yazarlar tarafından hücumu uğramıştır. Bk. Kara vd. (Ed.) 2018. “Tevfik Fikret’e Dair Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendiye” adlı bu risalede (1336) Ahmet Naim’le Fikret’in Galatasaray’daki tanışıklıklarından, izlenimlerinden ve özellikle “Tarih-i Kadim”in Müslümanları nasıl kırdığının metne dayanan yorumları yer alır. (Metni yeni harflere M. Cüneyt Kaya çevirmiştir.) Bu konu Mahir İz’in bir yazısında da ele alınır. Bk. İz, 2011, ss. 34-41.

Hiçbir şairimiz onun kadar ilhamının ufkunu geniş tutmamış, onun kadar memleket hadiselerini yakından takip etmemiştir. Bunun gibi onun kadar geniş kitle tarafından okunan şairimiz de yoktur. İnandığı bir dünyanın yavaş yavaş çökmekte olduğunu görmekten doğan ıstırapı, zaman zaman sesini bütün bir ufkun aksi sadası yapar,

Bu diyarın hani sahipleri dersen, cinler,
Hani sahipleri, der karşıdaki dağdan bu sefer.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık
Yolcu haykırsa da baykuş gibi çığlık çığlık.

Bu kudretli adamın bir lahza kendi içine dönmemiş olması şiirimizin hazin bir talihidir (1998, s. 386).

Bu hükümleri arka arkaya okuyunca eğer edebiyat tarihinin ikinci cildini yazabilseydi, şüphesiz ki görüşlerinde, yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi adım adım değişiklikler yapacağı ve onun edebiyat tarihindeki layık olduğu yerini belirtecekti diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

“Şair Mehmet Akif için Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyorlar?” anketine verdiği cevaplarda onu “İslamiyet’in etrafında diğer toplayıcı saikleri unutmak suretiyle bir birleşme vücuda getirmek” isteyen “İslamcı bir şair” olarak hükmünü verir. “Akif bir sınıf şairi midir, yoksa halk şairi midir?” “Bittabi sınıf şairi değildir, belki halk şairi denilebilir” cevabından sonra “Akif’in Türk İnkılabına hizmeti var mıdır?” sorusuna “İnkılabtan ziyade İstiklal mücadelesinde onu unutmamak lazım gelir. “İstiklal Marşı”mız onun kaleminden çıkmıştır. Bu şüphesiz ki bir şair için talihin bir mazhariyetidir. İnkılap tarihinde yer almaktan kastınız nedir biliyorum, eğer bilfiil inkılabta hizmet ise hayır demek lazım gelir” diye ekler. “Akif’in edebiyata teknik bakımdan hizmeti olmuş mudur?” sorusuna verdiği cevap şaşırtıcıdır ve acaba onun şiirlerini okumadı mı sorusunu akla getirir: “Mehmet Akif’in Türk edebiyatına değiştirici kıymetler getirdiğini zannetmem. O, Fikret’in biraz daha sade dil kullanan, aruzu gündelik cümlelere daha iyi uyduran bir şakirdi idi. Fikret aruzla ezan okutmuştu, o, iskambil oynattı, öte beri sattırdı, düğün dernek yaptırdı, velhasıl aruzu hemen gündelik mevzua soktu, fakat bunu şiirin bir kazancı zannetmemelidir, çünkü bu tecrübeleri yaparken mısraı bir nesir hâline getiriyordu. Bu gayretin neticeleri hâlâ şiirimizde devam etmektedir. İnkılabtan evvel memlekette mevcut olan Türkçülük, Müslümanlık, Garpcılık fikirlerinin her birinin ayrı birer şairi vardı. Mehmet Emin Türkçü şairdi. Akif Müslümanlığı almıştı, Fikret daha evvel bize Garp’ı aşılamaaya çalışmıştı. Şurasını da söyleyeyim ki Akif hiçbir zaman büyük bir din şairi de olamamıştır. Çünkü onda büyük din şairlerinin farikası olan mistik hamle yoktur, o kuru bir ehli sünnet şairidir ve dini de biraz imparatorluk ile karıştırır, onun adeta tutucu maddesi hâlinde görür. Mizacı itibarıyla mistisizmden, panteizmden çok uzaktı. Onun içindir ki mesela bir Yunus veya Nesimi cinsinden büyük kanat darbeleriyle bizi zahiri realitenin gayrı olan bir

realiteye, iç alemine, Rabb'in hakiki arşı olan insan gönlüne götüremez. Onlar ne kadar birleştirici ise, Akif o kadar ayırıcıdır. En ziyade muvaffak olduğu tarafları hayatın iç manzaralarıdır. Garip bir realizmi vardır, fakat bu realizm dediğim gibi çok kurudur. Yalnız bir iki manzarasında, ki "Gece" ve "Bülbül"de bu kuru adam asıl şiirin âlemine girebilmiştir, fakat onlarla da ruhun başladığını fikr-i sabitler bitirir." "(...) ehl-i sünnet akidelerine uygun bir cemiyet hayatı istiyordu. Bu fikirde sonuna kadar ısrarı belki bir kıymettir, fakat cemiyet için hakikaten lüzumlu bir tez sahibi olmamıştır." "Şurası da var ki Akif daha ziyade memleketin geçirdiği istisnai anların şairidir. Ancak muharebeler, felaketler, büyük ve tarihî vakalar onun şiirinde bir akis bulmuştur. Bittabi bu tarzda bir şiirle, cemiyet içinde fikir mücadelesi yapan şiir arasında bir fark olacaktır. Zaten sınıf gözetmeyen bir sanatta kolay kolay tez olamaz. "Akif'in insani olan tarafları var mıdır?" sorusunun cevabı da "Akif çok yeni bir adamdır, daha dün içimizde idi. Binaenaleyh eseri henüz beşerî kıymetlerinin meydana çıkması için lazım gelen zaman tecrübesini geçirmemiştir. İstisnai hadiselerin şairi olduğu için asıl büyük ve insani kıymetler koymuş olabileceğine de şüpheliyim. Fakat unutmamalı ki bizim neslimiz ve bugünkü hayatımız Akif'in fikirlerine tam manasıyla zıttır. Bu itibarla böyle bir beşerî kıymeti taşısa bile bizim görebilmemiz pek mümkün değildir. Ben kendi hesabıma Akif'i hiçbir zaman sevemedim ve lezzetle okumadım, ondan ve eserinden hiçbir ders almadım. Bu itibarla bu hususta pek az şey söyleyebilirim. Aşağı yukarı onun gibi şiir yazarlarımız var. Belki onlar size daha iyi bir fikir verebilirler. Benim diyebileceğim şey, Türkçeyi zaman zaman iyi kullanmış bir şair olmasıdır." (2019, ss. 345-346).

"Tevfik Fikret Anketi"nde Fikret'in etkisinden söz ederken de "Tanzimat'tan beri gelen "şiir yazma" tarzına devam ettiğini "yani bir neşide gibi söylenen şiiri bulamadığını "tek tük mısralarında aruzla hakiki Türkçenin, konuşulan Türkçenin nasıl söyleneceğini gösterdi. Vakıa bu mısralar nadirdir ve onlarda çok nesir ifadesi vardır. Ve bunlarla Yahya Kemal'den ziyade Mehmet Akif'e yol açmış oldu. Fakat bu da bir iştir" dedikten ve "Şöhretleri okumadan, üstünde düşünmeden, olduğu gibi nesilden nesle naklettiğimizi göstermek için, merhum Mehmet Akif hakkında son zamanlarda söylenen şeyleri sadece hatırlatmak isterim" (2019, s. 359) ifadelerine şiir tarihimize ilgili, şahsen pek katılmadığım şu çarpıcı cümleleri ekler: "(...) şiirin öldüğüne veya ölmek üzere olduğuna kani değilim. Bazı insanlar var, ömürlerinde şiirden anlamamışlar, Hâmit, Cenap Şahabettin, Mehmet Âkif, Süleyman Nazif gibi kimseleri şair zannetmişlerdir. Bunlar şair değil şiircidir. Onları beğenen kimseler bugün de bir sürü şiirci bulabilirler. Fakat hepsinde bir de mazi hasreti, babalarının zamanını kendi zamanlarından üstün bulmak hastalığı vardır. Bunun için hemen şiirin öldüğünü ilan ederler. Tıpkı ahlakın öldüğünü, güzelliğin öldüğünü, zekânın öldüğünü, rahatın, iyi yemeğin öldüğünü ilan ettikleri gibi..." (2019, s. 455).

“Ben kendi hesabıma Akif’i hiçbir zaman sevemedim ve lezzetle okumadım, ondan ve eserinden hiçbir ders almadım” cümlesi Tanpınar’ın tıpkı Ahmet Mithat hakkındaki hükmünde olduğu gibi aldandığını gösterir. Şiirlerin şüphesiz ki çeşitli okuyucuları vardır. Onlar da duygularını harekete getiren, kendilerini düşündüren ve unutamadıkları ifadelerini hiç değilse zaman zaman hatırlarlar. Eğer öyle olmasaydı, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Ataç, Orhan Veli, Cahit Sıtkı ve Tanpınar’ı ve diğerlerini aynı anda sevebilir miydik? Şüphesiz ki bu konu bir başka yazıyı gerektirecek genişliktedir.

Yazarların birbirlerine çeşitli sebeplerden dolayı karşı olmalarını, birbirlerini sevmemelerini, anlamamalarını anlamak mümkün. Ancak hep birlikte bazen aynı sesi çıkararak bazen kendi şahsi seslerinde kalarak Türk kültürüne hepsinin katılmasına hiç değilse razı olmak çok daha doğru değil midir? Kendilerinden sonra gelen karşıtlarının bu yazarların olumsuz ifade ve davranışlarını daha da ileriye götürerek toplumda nefret ve ayrılıkları derinleştirmenin yararına inanmıyorum. Bundan dolayıdır ki Orhan Okay’ın makalesi şiir tarihimizdeki devamlılığı göstermesi bakımından önem taşır, tıpkı Mehmet Akif’in şiirini “dua şiir” diye adlandırması gibi. Mehmet Akif II. Meşrutiyet’in her biri önemli şahsiyetler olan yazarları arasında Türk insanını en yakından tanıyan kişilerdendir. Mesleği dolayısıyla ülkede dolaşmaları ona insanın meselelerini açıkça göstermiştir. Başkent İstanbul’da da bu meselelerin devam ettiğini görmek, onu umutsuzluğa sevk edecek kadar güçlüdür.

Mehmet Akif başlangıçtan itibaren imanlı bir İslam şairi olarak yorumlanmıştır. Onun şiir gücünü anlatan öncülerden biri Hamdullah Suphi Tanrıöver’dir⁷. *Safahat*’ın neşrine memnuniyetle karşılayan Hamdullah Suphi bu eseri “millî edebiyat”ın örneklerinden sayar ve sadeliğini ve edebiyat âlemine alçak gönüllülükle girişini çok beğenir. Edebiyat âleminde uzun müddet kalacağından da şüphe etmemektedir.

Şiir tariflerinin birbiri ardınca tekrarlandığı o günlerde, *Safahat* bambaşka bir görünüşle ortaya çıkmıştır. Akif’in “lisan-ı nazm” ile hikâye yazmasını beğenir, ondan önce Hâmit ve takipçileri tarafından yazılan manzum oyunların dillerini beğenmez. *Safahat* ise özellikle herkesi kişiliğine göre konuşturan sayfaları ile dikkati çekmektedir, süsten uzak samimi oluşu da başlıca meziyetlerindedir. Bu özellik yazarının şahsiyetinden kaynaklanmaktadır. O canlandırdığı kişilerden farklı değildir, bu yüzden de tasvir ettiği fakir ve çaresiz halkın temsilcisidir. Hamdullah Suphi düşünen şairlerle halkı birbirinden ayıran “korkunç bir uçurum”dan söz eder. “Sanatkârı mevzularının intihabında serbest bırakmamanın bir hata olacağını düşünmekle beraber insanlığımızın, saha-i muhabbetimizin

⁷ Hamdullah Suphi, *Servet-i Fünun*’da *Safahat* adlı bir yazı kaleme almış ve bu kitabı önemsemeyen Celal Sahir ile yazmışlardır. Bk. H. Suphi, 1327; C. Sahir; H. Suphi, 1327.

vüsatıyla ölçülebileceğine kaniim. Akif Bey'in sanatının pencerelerini İstanbul'un mensi, hücre köşelerine, kollarını kendilerini bütün kalbimizle sevmemiz, kemal-i ehemmiyetle telakki etmemiz lazım gelen ve bizim büsbütün unuttuğumuz bir sınıf hemşehrilerimize açmış olması ayrıca şayan-ı dikkattir" der ve Rusların "halka gitmek" dedikleri amacı anlamış olmamızdan memnundur. Akif'in "Halka gitmenin yolunu bir fikr-i mahsus ile değil fakat tabiatının sevki ile öğrendiğini" ve bu yüzden de onların edebiyatta yadırganan konuşma tarzlarını da aynen tekrarlamaktan çekinmediğini belirtir. Sanatındaki kolaylıktan "sehl-i mümteni"den söz eder.

"Büyük şairler zamanlarının peygamberleri olmak kabiliyetine maliktir" diyen yazar, Hugo'nun "fena mevzu yoktur fena şair vardır" sözünü de tekrarlar. Akif'in Sadi, Tolstoy, Zola, Loti, Maupassant gibi toplumun en ihmal edilen kesimlerini şiirine konu edindiğini belirtir: "*Safahat*'in nazarımda en büyük kıymeti, mütehasir olduğumuz benliğimizi bize parça parça göstermeğe muvaffak olmasındadır. Onda, İstanbul'un en eski yani en Türk kısmı, Türklük ve İslamlık, ne abadî, ne sahih bir şekilde ahz-ı mevki etmiş duruyor" der ve kendi kendimizi tanımakta bu kitabın önemine temas eder. Yusuf Akçura'nın Tolstoy'a dair *Resimli Kitap*'ta yazdığı bir makalede "biz yalnız esvaplarımızı, ayakkabılarımızı levazım-ı maddiyemizi Avrupa'dan almıyoruz, hatta yazdığımız eserleri bile muayyen malum kitaplardan parça parça istihsal ediyoruz" dediğini hatırlayarak başka ülkelerin edebiyatlarını taklit edenlere karşı nefret ve düşmanlık duyar. Bu tür edebiyatın içinde "Loti kadar İstanbul'un menazırını teşhis etmeğe, bir caminin azametini anlamağa, Allah'ın karşısına başlarında duaların buhurları tüterek hiss-i huşu içinde dizilmiş Müslümanları hissetmeğe bir türlü fırsat-yab olamıyoruz. Sonra aramızda hemşehrilerimizden biri gözümüzün önünde bir perde çekerek bize kendi köşelerimizi gösterdiği vakit, ben onun önünde senelerden beri tarafgiri olduğum bir fikrin nâgehan tahakkukunu görmüş bir adam tavr-ı metiniyle bir vaz'-ı inhina-yı teşekkür almağa elbet şitab ederim." diyerek sözüne "Yirminci asırda edebiyat-ı millîye fikrinin ancak edebiyat-ı avam sözüyle eda edilmesi lazım geleceğini iddia edenler, beş altı bin senelik bir zamandan beri sanayi-i nefisenin beherinde muhtelif milletlerin gösterdikleri hususiyetlerden haberdar değil midirler?" sorusuyla devam eder ve batı medeniyetindeki yazar ve ressamlarının kendi insanları ve meselelerini hiç ihmal etmediklerini hatırlatarak *Safahat*'taki beğendiği şiirleri sütunlarına geçirir: "Ahiret", "Kocakarıyla Ömer", "Bayram".

Bu tartışmanın bir benzeri de Rıza Tevfik'in Tevfik Fikret'i yücelterek Mehmet Akif'e hücumuyla başlar. Mehmet Akif Sünni anlayıştan ayrılan, zamanla yozlaşan tarikatlerin karşısındadır. Aslında bu görüş de Rıza Tevfik'in şiir anlayışına aykırıdır. Rıza Tevfik'i edebiyatımızda gülünçleştirenlerden biri Efruz Bey tiplmesiyle Ömer Seyfettin ise diğeri de *Fatih Kürsüsü*'ndeki dokunmalarıyla Mehmet Akif'tir. Mehmet Akif, Rıza Tevfik'in hücumuna cevap

vermezse de arkadaşları onun adına cevap verirler.⁸ Bütün bu tartışmalardan bugüne kalan, yine Tefvik Fikret ile Akif'in kitaplarına almadıkları ve taraftarlarının tekrardan usanmadıkları mısralardır.⁹

Bir Türkçü olan ve küçük hikâyenin edebiyatımızdaki gerçek kurucusu olan Ömer Seyfettin de Tanpınar'ın haksız hükümlerine maruz kalanlardandır. O da yazılarında Mehmet Akif'i değerlendirmiştir. Tamamen Akif'in karşısındaki bir düşünceye sahip olmasına rağmen Akif'e saygı duyar. “Dünyadaki bütün insanları İslam-Hristiyan diye ikiye ayırarak milliyet hakikatini külliye inkâr eden dinî şair Mehmet Akif, onun samimi softa gözleri edebiyatımızı, muasırlarımızı nasıl görüyor? Bunları hangi kari merak etmez.” (Ö. Seyfettin, 2021). Bu satırlar Ömer Seyfettin'in Ruşen Eşref'in *Diyorlar ki* adlı kitabını eleştirmesi sırasında yazdıklarıdır. Ömer Seyfettin kitabın dizininin olmamasını, tasnifini yanlış bulduğu gibi, bazı yazarların bu kitapta yer almamasını da eleştirmiştir ki, bunlardan biri de Mehmet Akif'tir.

“Bugünkü Şairlerimiz”de de Akif'in dilinin konuşma diline “son derece yakın” olduğunu söyledikten sonra şu cümleleri yazar: “Bugün Acem aruzuyla yazanlar içinde –Hâmit müstesna– ondan başka fırtınalı bir ruhla karini heyecana getiren, kariinde olmayan hisleri veren bir şair yoktur. Fakat maarifsizlik bizde bedii vicdanın teşkiline mani olmuş. Liberaller ‘softa’ diye bu hakiki şaire ehemmiyet vermezler. (...) Liberaller dinî ihtirasın, dinî heyecanın meydana getirdiği muazzam şiiri göremiyorlar, muhafazakârlar da sanatın plastik güzelliklerini takdir edemiyorlar” (Ö. Seyfettin, 2021, ss. 918-919)¹⁰.

Ondan sonraki ciddi değerlendirmelerden biri de ne yazık ki *Safahat*'ın son ciltlerinden olan “Asım”ın çıkışına kadar onu hiç fark etmemiş görünen Cenap'ın “Safahat Mübdi” adlı yazısındadır ve onu “destan şairi” sayar (1924, ss. 66-68). “Tevazu ve dış görünüşüyle” kendisini görenlerin bir ilkokul öğretmeni sanacağı Mehmet Akif'i şöyle nitelendirir:

Kimse tahmin etmez ki o bizim yalnız asrımızın değil, hatta tarihimizin en büyük dasitanî şairi olsun. *Safahat* mübdi'inin hüviyeti bir nevi mahviyet tenekkürü içindedir. Sesindeki haşmet ve saltanatla zamanı ve nisyamı ilelebet sarsacağında şüphe etmediğim Mehmet Akif Beyefendi'ye adeta sıkılğan denebilir; şahsı mevzu-ı bahsoldukça o kadar aşağı perdeden konuşur ve tannan şiiri yalnız kendisinden bahsetmek iktiza edince âciz bir sükût olur. Öyle diyeceğim ki şayet içinden eserleri için bir tahsin fısıltısı işitecek olsa, kendi kendisinden özür diler!... Alkış kalabalığıyla

⁸ Bu konu Abdullah Uçman tarafından geniş olarak anlatılmıştır. Bk. Uçman, 2011, ss. 74-75.

⁹ Bu tartışma için de bk. Uçman, 2011, ss. 159-167.

¹⁰ Ömer Seyfettin ünlü Hollandalı bilimcilerden Heinsius'un (Daniel Heinsius/Heins, 1580-1655) bir konuşmasına dayandırdığı “Bit” adlı hikâyesini de “Baytar şair Mehmet Akif Bey'e” ithaf etmiştir. Bk. Ö. Seyfettin, 2020, ss. 241-244.

uğuldayan kasideleri ne kendisi ahar için yazdı ne de bekler ki kendisi ve kendi yazıları hakkında yazılsın. Âsârının dilsiz takdirkârları onların kendi kıymetleri ve kendi güzellikleri olmalı: O galiba yalnız bunu istiyor. Cemiyet-i dünyeviye mukabelesinde Akif, hakiki eb'adı ve hakiki irtifai, samimiyetine hulul etmedikçe takdir olunamayacak bir abide-i istiğna hâlinde yaşar. Ondandır bahse kalkışmak benim için bir cürettir; biliyorum, onun göz kapakları altında bence hiçbir zaman tahayyül edilemeyecek kadar fesih ve mürtefi bir gökyüzü gizlenir; gözlerini yumduğu zaman bile onun gördüğü görülmemiş aydınlıkları bana hiçbir güneş gösteremez; çünkü o, bir [ne] söyleyeyim, hakikaten ilahi ve mülhem şairdir. Fakat işte hakkındaki hayranlığım bir tahakküm-i vicdan nispetini aldığı için vüs'ümün kifayetsizliğini unuttum (1924, ss. 66-68).

Yirmi beş yıl kadar önce ilk defa, ders aldığı Şeyh Vasfi'nin "selikası düzgün, şiire hevesi çok, Arabî ve Farisî gibi Fransızcaya ve fûnun-ı cedideye de aşına" yetenekli ve çalışırsa yetişecek bir genç diye nitelediği Akif'in adını duymuştur. Şeyh Vasfî, Muallim Naci'den başka kimseyi beğenmez, Rezaizade'yi "bir züppe cahil, Abdülhak Hâmit'i "bir saçma-nüvis ve Namık Kemal mahut 'matbu'u'l-endam' cürmünün mürettibi" sayar. Cenap, Mehmet Akif adının hafızasında yaşadığını Abdülhamit devrinde hudutlu bir daire-i samimiyet" içinde kaldığını, çoğu mensuplarını beğendiği *Servet-i Fünun* kadrosuna ise katılmadığını belirtir. Onu tanıtan eseri II. Meşrutiyet'ten sonra basılan *Safahat* olmuştur. Cenap onun ilk kitabından itibaren iki meziyet bulur:

Kuvvet, samimiyet... Rahnesiz ve infilaksız bir üslub-ı metin içinde Akif o zamana kadar mislini görmediğimiz bir tabiilikle kendi heyecanlarını inşad ediyordu. Yazılarında süs yok, tasannu yok, vezin yahut kafiye hatırı için kabul edilmiş vazifesiz kelime yok, tufeyli ibare yok, lüknet ve rekâket yok, okuyan gibi güya yazan için de külfet ve subet eseri yoktu. Ooh, bu bî-misal sanatkârın sanatında sanat o kadar gizlidir ki; bî-misal, dedim, zira *Safahat* taaddüt ettikçe daha iyi anladık ki Akif'in eski ve muasır üdebamızdan hiçbirine mutavaat-ı dimagiyesi yoktur; onun sanatı hür ve müstakildi, takip edeceği yolun planını o kendi seciye-i şi'rinden almış ve çığırını kendi minkaş-ı zekâsıyla açmıştı. Vâkıa onu dikkatle okuyanların şurada François Coppée'yi, ötede Abdülhak Hâmit'i yahut Victor Hugo'yu hatta bazen *Haluk'un Defteri*'ni hatırladıkları olurdu; lakin bu andırmalar şekil ve satha münhasır kalır, hiçbir zaman nesc-i esere kadar giderek temaşşuk nispetini almazdı. İtiraf etmek lazımdı ki o kendisine has bir hikmet-i bedüiyeyi takip ediyordu ve o hikmetin düstur-ı merkezi, hissettiğimize göre, şuydu: Azami besatet içinde azami güzellik... (...) Akif "sehl-i mümteni" yaratma amacındadır ve bu yolda ilerledikçe "sanatında sanat her gün biraz daha gizlenir..." (1924, ss. 66-68).

Cenap'ın bu hükmü Akif'in kendi şiiri için çizdiği sınırı da pekiştirir.

Akif Bey'in sanatı sehl-i mümtenie teveccüh etmekle selamet-i zevke en muvafık istikameti ittihaz etmiş oluyordu ve şayan-ı hayret şudur ki sanatın

bu en çetin ve dar yolunda şair hiçbir hatve-i haybet atmadı. *Safahat* silsilesi emin bir silsile-i tevfihtir. O silsilenin altıncısını –ki müellifi *Asım*unvanını vermiş,– edebiyatımızda muadili mevcut olmayan bir abide tanımakta tereddüt etmiyorum (1924, ss. 66-68).

diyerek şairin “meçhul şehid”e tahsis ettiği mısralarını alıntılar. Bu şiir “Çanakkale”dir. Cenap mısraların aralarına eklediği yorumları şöyle bitirir:

Gördünüz ya, vatanın şehit yavrusunu mübarek sine-i Resul’e çıkarmadıkça şairin dehâeti bu basitliği akli kamaştırır, belagat kasırgasıyla kaynamaktan köpürmekten yorulmadı. Külfeti bu kadar mektum ve kuvveti bu kadar güzel bir eser-i sanat daha tanıyor musunuz? Bunu ibda’ eden elleri eğilip hürmetle öpmek kadr-şinaslığın ilk farızası değil midir?

*

“Gınaî [lirik] manzumeleri Akif bizim gibi fâni nâzımlara terk etti. (...) Onun kalbi fâni hislerden çok uzak ve çok yüksek iki aşk ile yanar: Din aşkı, vatan aşkı... Akif’in iki gözünde birer yaş görerseniz tereddütsüz hükmedebilirsiniz ki biri üzerinde güzel sancağımız sallanan güzel yerlere, öteki on dört asır evvel Arabistan’da doğan hakikat güneşine aittir. Ne yazsa mülhimi ikisinden biri olur.”(...). Bî-ruh bir satırına tesadüf edemezsiniz.

Her mısraı size gâh doğrudan doğruya gâh dolayısıyla ya hayat-ı vatani yahut hayat-ı dini haykırır. Herhangi bir neşidesine bir kıssa-ı tarih ve biraz hisse-i rivayet ilave edelim: Şerait-i kemali câmi bir destan-pare elde ederiz (1924, s. 68).

“Şimdi *Safahat*’ın nesc-i sanatına girebiliriz” dedikten sonra bu şiirlerde duyulardan çok “ateşli bir kalp” ile “fevkalade sağlam ve cevval” bir dimağın etkisini görür. “Akif’in dehâetini en bâriz tecelliyatı ile tasvirlerinde görürsünüz” dedikten sonra Victor Hugo’nunkilerle karşılaştırır ve Akif’in “tablo içinde tablo hâlinde”ki tasvirlerinin– “şairin ıstıfa-yı zevkîsinden geçmiş nuhbeler” olduğunu belirterek Hugo’dan ayrıldığı noktayı belirtir: Fransız şairi tahlillerinde yükseltme irtikaî veya aşağılamada (inhitatî) dereceleme gözettiği halde Akif buna lüzum görmez, fakat aynı parlaklığı elde eder yorumunda bulunur.

Bütün bu övgülerden sonra devam eder:

İlave edeyim ki Akif için: ‘Asrî değildir’ dediklerini çok işittim. O şu mânada asrî değildir ki onun “hâl”i vaz’-ı rindanesi içinde uzak mazilerin unutulmuş temizliğini taşımakta ber-devamdır hatta bir nazara göre Akif’i edeben de asrî bulmayabiliriz: Öyle ya, her devrin bazı emraz-ı belagati ve bazı emraz-ı fashahati vardır ki müptelaları bermutat farkına varmazlar. Bu geçici lafz u mâna salgınlarının son elli senede edebiyatımız mütenevvi musablarını gösterdiği hâlde Akif’in âsârı garip bir ma’fuviyyet-i mevhube sayesinde onların hepsinden masûn ve tamamıyla ten-dürüst kaldı.

Müstesna gürbüzlükleri hasebiyle onları hariç-ez-asr tutmakta neden haklı olmayalım? (1924, ss. 66-68).

Bu övgü dolu satırlarla Cenap geç de olsa büyük şairin değerlendirenlerin önünde gelir. O, Yakup Kadri'nin gününün şiirinden tiksinererek destan şairlerini özleyen kahramanı Hakkı Celis'inde aradığı şairdir.

Mehmet Akif hakkında pek çok yazısında yorumlar yapan Mehmet Kaplan, son yazısında onun Millî Mücadele'den sonraki tavrını ele almakta ve neden Mısır'a gittiği üzerinde dururken onun, fikirlerini söyleyememekten korkarak gittiği görüşünü, "Akif şahsiyet ve karakteri bakımından korkak bir insan değildir. Hele din konusunda onun korkarak sustuğu asla ileri sürülemez" diyerek reddetmekte ve şu noktaları belirtmektedir:

Eserleri dikkatle okunursa görülür ki, Akif dindar olmakla beraber hilafetçi ve padişahçı değildir. Öyle olsa zaten İstiklal Savaşı'na katılmazdı. Akif, eski tipte, şekilci, mutaassıp bir Müslüman da değildi. Akif *Safahat*'ında taassup ve eski tip İslamiyet anlayışına karşı en şiddetli tenkitlerde bulunmuştur. Akif'in önemli özelliklerinden biri, İslamiyet ile çağdaş ilmi birleştirmek istemesidir. Öyle sanıyorum ki Akif'in İslamiyet'e bakış tarzı ile Atatürk'ün bakış tarzı arasında büyük bir fark yoktur. Akif gibi Atatürk de ilmi ölçü alarak İslamiyet'i taassuptan ve hurafelerden arındırmaya çalışmıştır. Atatürk, çoktan bozulmuş olan tekke ve medreseleri kapatmış olmakla beraber camie dokunmamış ve vatandaşların dinî inançlarına karışmamıştır (1986, s. 2).

Atatürk'ün Akif'e karşı "herhangi bir menfi duygu beslediğine" dair bir belgeye rastlamadığını da belirten Mehmet Kaplan, İstiklal Marşı'nın değiştirmesini isteyen kişilerden de asla etkilenmediğini ve İstiklal Marşı'nın hemen her gün söylendiğini ve "Cumhuriyet rejimi gibi Türk milletinin ebedî bir kıymeti, bir müessesesi haline" geldiğini belirterek bu açıklamalara dayanarak Akif'in Mısır'a gitmesini "ideolojik" değil "şahsî sebeplerle açıklamayı" doğru bulur.

"Millî değerler uğruna kahramanlık duygusu bakımından Atatürk ile Akif arasında tam bir uygunluk" bulan Kaplan, "İstiklal Savaşı sırasında Türk milletinin ruhuna hâkim olan temel değerleri, şiirle en iyi ifade" edenin Mehmet Akif olduğunu belirtir. Keza Atatürk'ü Mehmet Akif'in bizim de bugün telakki ettiğimiz gibi millî değerlerin temsilcisi olarak gördüğü yorumunu yapar. Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi'nde istediği gençlik ile Akif'in şiirlerinde tasvir ettiği insan tipinin birbirine yakınlığını belirtir ve "Hiç şüphe etmiyorum ki, Atatürk bu kitabı [Çanakkale Savaşı'nın yer aldığı *Asım*] okumuş ve Çanakkale şehitlerini tasvir eden şiirde kendi şahsiyetini bulmuştur" der ve Çanakkale şiirinin geniş ve ayrıntılı bir yorumunu yaptıktan sonra yazısını şöyle bitirir:

Tarih, değişen şartlarla devam eden kıymetler arasındaki diyalektiğe dayanır. Milletler, devam eden kıymetlere bağlı kalmak suretiyle varlıklarını korurlar, değişen şartlara uymak suretiyle değişir ve gelişirler (1986, s. 10).

Mehmet Kaplan özellikle denemelerinde zihnini kurcalayan güncel konuları yazıya dökerken (bu onun Alain'den aldığı ve ömrü boyunca denemelerle devam ettiği yazarlık düşünmedir) sık sık hatırladığı ve başvurduğu yazarlardan bir de Mehmet Akif'tir ve bu yazılarının sayısı müstakim bir araştırmayı gerektirecek hacimde olduğu için onlardan alıntı yapmıyorum.¹¹

Etkisi

Mehmet Akif'in okuyucularının okuma ihtiyacının hiç eksilmediği eserlerinin defalarca basılmasından da anlaşılır.

Sanatçılar üzerindeki etkisine gelince bu konuda karşılaştırmalı okumalar yapıldıkça şüphesiz ki daha iyi anlaşılacaktır. Konuya daha ziyade dini konuların işlenmesi açısından bakılınca Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu adları sık sık karşımıza çıkar. Konunun ortak olmasının mutlaka etkiyle ilişkilendirmemesi gerektiği ne kadar çok dile getirilmiştir. Fakat konu, göze ilk çarpan özelliştir.

Halbuki Nüzhet Erman'ın (28 Nisan 1926-11 Kasım 1996) şiirleri bana mazlum halkın dertlerini, onun kusurlarıyla birlikte anlatan Akif'e çok yakın görünmekte. Şiirlerinde bir anlamda sorumluluğunu taşıdığı köylülerin sıkıntılarını bir idareci olarak gidermekte zorlanan şairin feryatları bana Akif'ten yankılar gibi geliyor. Keza Tıp Fakültesini bitirdikten sonra Anadolu'ya giden Ceyhun Atuf Kansu'nun hasta çocuklardan söz eden şiirleri acaba Mehmet Akif'le birer duygu paylaşımı değil midir?¹²

Mehmet Akif sadece teşhirle yetinmez. Çaresizliğin acısını, paylaşmanın yüceliğini de okuyucusuna geçirir. Fakat kişilerin sorumluluğunu da asla görmezlikten gelmez. Tembellikten nefret eden ve bütün kâinatın hareket halinde çalışmakta olduğunu sık sık tekrarlayan Mehmet Akif, Tanzimat'tan sonra da birçok yazarımızın "sa'y" ve "çalışma" kelimeleriyle uyanmaya ve kâinatın hareketine milleti davet etmesiyle birleşmektedir. Bizde bulunmayan medeniyetin, özellikle teknik medeniyetin batıdan alınması, fakat bu arada millî köklerin unutulmaması çağrısı Ziya Gökalp'la birleşmez mi? Türkçeyi günlük dildeki gibi kullanması onu hem "Yeni Lisan"ın yazarıyla, hem de milletle

¹¹ Mehmet Kaplan'ın "Süleymaniye Kürsüsü'nden" *Şiir Tahlilleri I* (1976), *Türk Edebiyatı Üzerinde Makaleler I* (1976) adlı eserleri dışında *Nesillerin Ruhu* (1967), *Büyük Türkiye Rüyası* (1969), *Edebiyatımızın İçinden* (1976), *Türk Milletinin Kültürel Temelleri* (1977), *Kültür ve Dil* (1982) adlı denemelerinde bulunmaktadır.

¹² Ceyhun Atuf Kansu'nun (7 Aralık 1919-17 Mart 1978) dedesi doktor, babası Nafi Atuf Kansu eğitimcidir. Millî Mücadele'ye katılmış ve çeşitli eğitim kurumlarında çalıştıktan sonra siyasete atılmıştır. Ceyhun Atuf Kansu'nun İstanbul'u bırakıp Anadolu'ya gitmesini Melih Cevdet Anday anlayamadığını yazmıştır. Sanırım Kansu da Millî Mücadele'nin havasını soluduğu ilk çocukluk yıllarından itibaren ülkesinin çocuklarını tedavi etmeyi, onların dertlerini de anlatmayı tercih etmiş bir dava şairiydi.

birleştirmes mi? Vatanın tehlikede olduğunu görünce, Anadolu'ya geçmesi ve vatanın ıstırabını haykırmasıyla Namık Kemal'le buluşmaz mı? Bu yönleriyle onu sadece İslamiyet'in savunucundan ibaret saymak haksızlıktır. İnsaniyet, halkçılık bütün bu şiirlerde mevcuttur ve sanırım bir yönüyle rahatça Mehmet Akif'e bağlanabilir. Devrinin çoğu şairleri gibi kötümser olan Mehmet Akif ancak din ve irade gücüyle kötümserliğini yenmeğe çalışırken bütün parlak sözlerin arkasındaki “boşluk”u kuvvetle hisseder ve dile getirir:

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!
 Diyorduk: ‘Bir buçuk milyar!’ Meğer tek bir nefer yokmuş!
 Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmine yer yokmuş!
 Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!
 Bütün boşlukmuş insanlık: Ne istersen, meğer yokmuş! (Ersoy, 1990, s. 166).

Fikret'in “İnanmak İhtiyacı” adlı şiirinin başlangıcı ile Akif'in boşlukta buluşmaları ortak değil midir?

Bütün boşluk: Zemin boş, asuman boş, kalb ü vicdan boş;
 Tutunmak isterim, bir nokta yok pîş-i hasarımda (2001, s. 421).

Dil ve hece vezni konusundaki anlayışı onu Türkçülerle ayırırken aruzu kullanılan dile uyduran ve uzaktan da olsa daima merhametli Tevfik Fikret'le onu birleştirmes mi? Hatta *Kendi Gök Kubbemiz*'de kullanılan dille şiir söylemeyi hedefleyen, şiir anlayışı asla öğretici amaç taşımayan Yahya Kemal –Mehmet Akif'ten hiçbir yazısında söz etmese de– temel amaçlar itibarıyla beraber değil midirler? Mehmet Akif'in bu açıdan ülke şair ve yazarlarını da temelden besleyen büyük bir kaynak olduğunu düşünüyorum. Türkçenin “ses vekâletini” şairlerin uhdesinde gören Cahit Sıtkı'nın ünlü şiiri “Otuz Beş Yaş”taki “Bir namazlık saltanatın olacak/ Taht misali o musalla taşında” mısraları uzaktan uzağa Akif'in “Ahiret Yolu” şiirini andırmaz mı?¹³ Modern Türk şiirindeki etkisiyle ilgili olarak kendisi de şair olan Ali Aycil de kesin tespitlerden ve isim vermekten kaçınmıştır (2011, ss. 333-340).

Ben yeraltı suları gibi Mehmet Akif'in de yukarıda adlarını saydığım şairlerimiz ve düşünürlerimizin günümüz şiir ve kültürünü de beslediğini düşünmekteyim. Şu ve bu sebeple birbirlerinden hoşlanmasalar, zaman zaman birbirlerine karşıt gibi görünseler de hepsinin amacı yazdıkları dilin sahibi milletlerinin yücelmesidir. Asıl önemli olan da birbirlerinden ayrıldıkları noktalar değil, niyetlerinin birleştiği nokta önemlidir. Bence bu yazarların hiçbirini unutmayan da Akif ve diğerleri hakkında yazarlardan çok onları okumakta devam eden milletin nesilleridir.

¹³ Bu noktayı daha önce de “Safahat'ta İstanbul'un Romanı” adlı yazımda da dile getirmiştim. Bk. Enginün, 1997.

Kaynakça

- Ataç, N. (12 Teşrin-i evvel 1935). İki Şiir Kitabı. *Akşam*.
- Ayçıl, A. (2011). Mehmet Akif Şiirinin Modern Türk Şiirine Etkisi Var mıdır?. V. Işık (Haz.), *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yay.
- [Beyatlı], Yahya Kemal. (1962). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Neşriyat.
- Cenap Şahabettin. (1924). Safahat Mübdi'i. *Servet-i Fünun*, 57(1479-5), 66-68.
- Enginün, İ. (1997). Safahat'ta İstanbul'un Romanı. *Vefatının 6. Yılında Mehmed Akif Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: ISAR.
- Enginün, İ. (2020). Ömer Seyfettin Edebiyatımızda Bir Zirve Midir?. H. Eraydın Argunşah (Haz.), *Ömer Seyfettin içinde* (ss. 51-62). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. ve Kerman, Z. (2008). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Ersoy, M. Â. (1990). *Safahat* (M. E. Düzdağ, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersoy, M. Â. (2007). *Hakkın Sesleri* (F. Gökçek, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Hamdullah Suphi. (1327). Safahat. *Servet-i Fünun*, 1050, 223-229.
- İz, M. (2011). *Üstadım Mehmet Akif* (M. E. Düzdağ, Haz.). İstanbul: İBŞ Belediyesi Yay.
- Kaplan, M. (1986). Atatürk Milliyetçiliği Açısından Akif. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- Kara, İ. ve İbanoğlu, F. (2011). *Sessiz Yaşadım Matbuatta Mehmet Akif 1928-1940*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yay.
- Kara, İ. ve Kaya, M. C. (Ed.). (2018). *Babanzade Ahmet Naim, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. İstanbul: Zeytinburnu Bel. Yay.
- Maraş, İ. (2016). Hamdullah Suphi (ö. 1966) ve Türk Düşüncesindeki Yeri. *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*. Ankara: Türk Yurdu Yay.
- Okay, O. (1986). Tarih-i Kadim Tartışmaları Dışında Mehmet Akif Ersoy. *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ömer Seyfettin. (2020). *Hikâyeler 2* (H. Argunşah, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Ömer Seyfettin. (2021). *Makaleler* (H. Argunşah, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, A. H. (1995). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, A. H. (1998). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Z. Kerman, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, A. H. (2019). *Hep Aynı Boşluk* (E. Gökşen, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Tevfik Fikret. (2001). *Bütün Şiirleri Rûbab-ı Şikeste* (İ. Parlatır ve N. Çetin, Haz.). Ankara: TDK.
- Uçman, A. (2011). *Rıza Tevfik'in Nefesleri Üzerinde Bir İnceleme*. İstanbul: Dergâh Yay.